



Article Type:

Identification and analysis of individual and social responsibility components in physical education textbooks of Iranian technical and vocational schools based on the TPSR model

Fereshteh Sameie^{1*}, Mohammad Javadipour², Hamed Abdi³, Mohammadmahdi Rafiei³, Abbas Bagheri³

1. Department of Physical Educational, Farhangian University, P.O. BOX 14665-889, Tehran, Iran. (Corresponding Author)

2. Faculty of Educational Sciences and Psychology, University of Tehran.

3.4.5. Department of Physical Educational, Farhangian University, P.O. BOX 14665-889, Tehran, Iran.

Received: 00/00/00, Accepted: 00/00/00, Published: 00/00/00

* Corresponding Author: Fereshteh Sameie, E-mail: f.sameie@cfu.ac.ir

How to Cite: Author A, Author A, Title of article. *Name of Journal*, Year of publication; volume number(issue number), pages. <https://doi.org/xx.xxx/yyyy>.

Extended Abstract

Background and Purpose

The present study aimed to analyze and evaluate the extent to which textbooks in the Physical Education (PE) field of Iranian technical and vocational high schools address the components of individual and social responsibility based on the TPSR (Teaching Personal and Social Responsibility) model. This model, first introduced by Hellison (1995; 2003; 2011), is considered one of the most comprehensive educational frameworks in physical education, emphasizing the development of responsibility through physical activities. The model comprises five main levels: respect for the rights and feelings of others, participation and effort, individual responsibility (self-management), helping others and leadership, and, ultimately, the transfer of learning to everyday life.

In recent years, attention to ethical and social components has increased in educational systems worldwide. According to UNESCO (2017), educational systems should not only transmit knowledge and technical skills but also cultivate responsible, ethical, and socially committed citizens. In Iran, both the “Fundamental Transformation Document of Education” (2011) and the “National Curriculum Document” (2012) emphasize the necessity of nurturing citizens who are responsible toward themselves, their families, society, and the environment. From this perspective, the PE curriculum in technical and vocational high schools holds a special position, as sports and movement-based activities provide a suitable context for practicing cooperation, mutual respect, adherence to rules, self-discipline, and group participation (Ramezani-Nejad, 2011; Shen & Shao, 2022).

Numerous studies have highlighted the effectiveness of the TPSR model in improving individual and social behaviors. International research has shown that implementing this model in schools and sports settings enhances respect, self-control, cooperation, and reduces antisocial behaviors (Martins et al., 2022; Raharjo et al., 2023; Manzano-Sánchez et al., 2021; Sánchez Miguel et al., 2025). In Iran, findings by Ramezani-Nejad et al. (2016) indicated that student-athletes demonstrate higher levels of

individual and social responsibility compared to non-athletes. Similarly, Mahmoudi-Hekmat et al. (2019) emphasized that value-based educational programs in vocational high schools can promote behaviors such as honesty, respect, and diligence. Nevertheless, domestic studies, including those by Sobhani-Nejad & Ab-Niki (2012) and Samiei (2024), suggest that social and ethical components in Iranian textbooks are minimal, with the primary focus remaining on technical skills.

Comparative studies, such as those conducted by Palandri (2024) and Li et al. (2024), also indicate that although implementing TPSR in schools and universities enhances students' social interaction and self-control, sustainable outcomes are not achieved without suitable curricular content and teacher support. Therefore, examining the extent to which responsibility components are reflected in PE textbooks is essential to align them with the TPSR model.

Methods

This study is applied in terms of purpose and descriptive in terms of methodology, employing a quantitative content analysis approach. The population consisted of all practical PE textbooks in Iranian technical and vocational high schools for the academic year 1403–1404 (2024–2025). The sample included all four textbooks: *Development of Physical-Motor Skills*, *Development of Agility-Mental Skills*, *Development of Martial-Target Skills*, and *Development of Ball Skills*. The units of analysis were texts, activities, tables, and educational illustrations in the textbook content.

The data collection tool was a content analysis checklist of individual and social responsibility components based on Hellison's TPSR model (2011), consisting of five main components and nineteen subcomponents. The tool's content validity was confirmed by educational experts and PE specialists. Reliability was assessed using William Scott's agreement coefficient, calculated at 0.82, indicating satisfactory reliability (Mohammadi Mehr, 2015). Extracted data were analyzed using descriptive statistics and Shannon entropy (Azar, 2001) to determine the relative weight and importance of each component.

Results

The analysis identified a total of 2,661 messages related to individual and social responsibility across the textbooks. Among these, the component *Participation and Effort* had the highest frequency with 961 instances (36.11%), followed by *Respect for the Rights and Feelings of Others* with 657 instances (24.46%) and *Individual Responsibility* with 531 instances (19.95%). The lowest attention was given to the *Transfer of Learning to Everyday Life* component, with only 186 instances (6.98%).

Shannon entropy analysis revealed that the highest importance coefficient belonged to *Respect for the Rights and Feelings of Others* (0.292), followed by *Participation and Effort* (0.238), *Individual Responsibility* (0.187), *Helping Others and Leadership* (0.157), and finally *Transfer to Everyday Life* (0.126). These findings indicate that although *Participation and Effort* appears most frequently, in terms of informational distribution, *Respect for Others' Rights* is more significant.

A detailed review of textbook content showed that *Development of Agility-Mental Skills* contained the most messages regarding respect and others' feelings, whereas *Development of Martial-Target Skills* contained the least. Furthermore, *Helping Others and Leadership* was most reflected in *Development of Ball Skills*, likely due to the group-oriented nature of ball sports. Conversely, the *Transfer of Learning* component had the lowest representation in all textbooks, indicating a weak connection between classroom learning and students' real-life experiences.

Conclusion

The findings indicate that attention to individual and social responsibility components in vocational high school PE textbooks is imbalanced. The content predominantly emphasizes technical and practical skills, while educational and ethical aspects receive less attention. This result aligns with the studies of Samiei (2024) and Sobhani-Nejad & Ab-Niki (2012), which reported that social and ethical components in Iranian textbooks are minimal. Additionally, the results correspond with international findings by Martins et al. (2022), Raharjo et al. (2023), and Richards & Jacobs (2023), which highlighted that incomplete TPSR implementation and the lack of connection between content and real-life contexts weaken the educational impact of programs.

The low emphasis on *Transfer of Learning to Everyday Life* is a notable finding. Hellison (2011) and Pozo et al. (2018) emphasized that the peak of the TPSR model is when learning is applied to real-life situations. The absence of this component in textbooks reflects a deficiency in designing functional and practical content. Similarly, the relatively low presence of *Helping Others and Leadership* indicates a neglect of social-leadership skill development, which plays a fundamental role in cultivating committed human resources.

Based on these findings, researchers conclude that achieving the overarching goals of the *Fundamental Transformation Document* and the *National Curriculum* requires a fundamental revision of PE textbook content to integrate ethical, social, and civic components with technical skills. Additionally, empowering instructors to implement the TPSR model and design collaborative, ethically reflective group activities is essential (Hemphill et al., 2015; Kuipers & Richards, 2023).

Key Words: content analysis, individual and social responsibility, textbooks, technical and vocational education, TPSR.

Article message

Overall, this study demonstrates that vocational high school PE textbooks have a high potential for fostering individual and social responsibility, yet this potential remains largely untapped. Purposeful application of the TPSR model could enhance educational quality and support the goal of developing “responsible and committed citizens” within Iran’s technical and vocational education system.

Ethical Considerations

Ethical considerations have been observed in this study.

Authors’ Contributions

Conceptualization: first author 60%, second author 40%

Data Collection: all 5 authors share equally

Data Analysis: first author, fourth author, and fifth author equally

Manuscript Writing: first author 60%, second to fifth authors 35% each

Reviewing and editing: first author 50%, second and third authors 25% each

Review and Editing: first author 50%, second and third authors 25%

Literature Review: all 5 authors share equally

Project Manager: first author

Conflict of Interest

This research was conducted without direct financial support from a specific institution or organization, and the authors of this article have no conflict of interest.

Acknowledgments

We would like to thank all the professors, colleagues, and art students in the field of physical education at the Department of Education who helped the authors with their valuable guidance during the implementation of this research.



Research on Educational Sport

Journal homepage: <https://res.ssrc.ac.ir>



نوع مقاله:

شناسایی و تحلیل مؤلفه های مسئولیت پذیری فردی و اجتماعی در کتاب های درسی رشته**تربیت بدنی هنرستان های فنی و حرفه ای ایران بر مبنای مدل TPSR**فرشته سمیعی^{۱*}، محمد جوادی پور^۲، حامد عبدی^۳، محمد مهدی رفیعی^۴، عباس باقری^۵

۱. گروه آموزش تربیت بدنی، دانشگاه فرهنگیان، صندوق پستی ۸۸۹-۱۴۶۶۵، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

۲. گروه روش ها و برنامه ریزی آموزشی و درسی، دانشکده روان شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

۳،۴،۵. گروه آموزش تربیت بدنی، دانشگاه فرهنگیان، صندوق پستی ۸۸۹-۱۴۶۶۵، تهران، ایران

تاریخ دریافت: تاریخ اصلاح: تاریخ پذیرش: تاریخ انتشار: ۰۰/۰۰/۰۰

*نویسنده مسئول: فرشته سمیعی، E-mail: f.sameie@cfu.ac.ir

How to cite: Author, A. A., Author, B. B., Author, C. C. (Year). Title of article. *Title of Periodical, volume number*(issue number), pages. <https://doi.org/xx.xxx/yyyy>.

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی میزان توجه به مؤلفه های آموزش مسئولیت پذیری فردی و اجتماعی در کتاب های درسی تربیت بدنی هنرستان های فنی و حرفه ای ایران بر اساس مدل مسئولیت پذیری شخصی و اجتماعی (TPSR) انجام شد. این مطالعه توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر روش تحلیل محتوا بود. جامعه آماری شامل کلیه کتاب های عملی رشته تربیت بدنی در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۴ و نمونه شامل چهار عنوان درسی پایه های دهم تا دوازدهم بود. واحد تحلیل، متن، فعالیت، جدول و تصویر آموزشی در نظر گرفته شد و داده ها بر اساس پنج مؤلفه مدل TPSR شامل احترام به حقوق و احساسات دیگران، مشارکت و تلاش، مسئولیت پذیری فردی، کمک به دیگران و رهبری، و انتقال به زندگی روزمره گردآوری گردید. روایی ابزار به تأیید خبرگان رسید و پایایی با ضریب توافق ویلیام اسکات (۰/۸۲) محاسبه شد.

نتایج نشان داد مؤلفه «مشارکت و تلاش» بیشترین و «انتقال به زندگی روزمره» کمترین بسامد را در محتوای کتاب ها دارد. همچنین تحلیل آنتروپی شانون بیانگر آن بود که بالاترین ضریب اهمیت به «احترام به حقوق و احساسات دیگران» (۰/۲۹۲) و پس از آن به ترتیب به «مشارکت و تلاش» (۰/۲۳۸)، «مسئولیت پذیری فردی» (۰/۱۸۷)، «کمک به دیگران و رهبری» (۰/۱۵۷) و «انتقال به زندگی روزمره» (۰/۱۲۶) اختصاص یافته است.

یافته ها ضرورت بازنگری در محتوای کتاب های تربیت بدنی را نشان می دهد تا مؤلفه های مسئولیت پذیری، به ویژه در پیوند با زندگی واقعی و مسئولیت های اجتماعی، تقویت شوند.

واژگان کلیدی: تحلیل محتوا، مسئولیت پذیری فردی و اجتماعی، کتاب های درسی، هنرستان های فنی و حرفه ای، TPSR

فصلنامه پژوهش در ورزش تربیتی،

مقدمه

امروزه نظام‌های آموزشی پیشرو رسالت خود را صرفاً به انتقال دانش و مهارت‌های فنی محدود نمی‌کنند، بلکه «پرورش شهروندانی مسئول، اخلاق‌مدار و متعهد به جامعه» را در شمار اهداف بنیادین خویش قرار داده‌اند و این تحول نشان‌دهنده جابه‌جایی پارادایم تربیتی از آموزش مبتنی بر انتقال محتوا به تربیت مبتنی بر پرورش شایستگی‌های وجودی و اجتماعی است (یونسکو^۱، ۲۰۱۷) در همین راستا، «سند تحول بنیادین آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران» در فصل پنجم (اهداف کلان- بند ۱)، بر تربیت شهروندی مسئول در قبال خویشتن، خانواده، جامعه و محیط زیست تأکید دارد. همچنین «سند برنامه درسی ملی» نیز مسئولیت‌پذیری فردی و اجتماعی را در کنار سایر شایستگی‌های کلیدی، یکی از دستاوردهای مهم یادگیری در حوزه‌های مختلف، به‌ویژه در قلمرو تربیت دینی و اخلاقی معرفی می‌کند و بر ضرورت پرورش مهارت‌های مبتنی بر مسئولیت‌پذیری در تمام مقاطع تحصیلی تأکید دارد. تأکیدی که نشان می‌دهد مسئولیت‌پذیری نه یک پیامد جانبی آموزش، بلکه هدفی ساختاری در طراحی برنامه‌های درسی تلقی می‌شود.

هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای به دلیل نقش مستقیم در آماده‌سازی دانش‌آموزان برای ورود به بازار کار و جامعه، بیش از مدارس دیگر ملزم‌اند در کنار ارتقای «مهارت‌های فنی»، بستر پرورش «شایستگی‌های اخلاقی- اجتماعی» را نیز فراهم کنند (محمودی حکمت، ۲۰۱۹). زیرا موفقیت حرفه‌ای در جهان معاصر بیش از پیش وابسته به توانایی خودتنظیمی، همکاری، پاسخگویی و تعهد اجتماعی است. در این میان، رشته تربیت‌بدنی به سبب ماهیت تجربه‌محور و تعاملی خود جایگاهی ویژه دارد؛ در ادبیات نوین تربیت‌بدنی، این فرض سنتی که صرف مشارکت در فعالیت‌های ورزشی به‌طور خودکار به رشد اخلاقی و اجتماعی منجر می‌شود، به چالش کشیده شده است. زیرا شواهد نظری و تجربی نشان می‌دهد که شکل‌گیری مسئولیت‌پذیری، فرآیندی تدریجی و وابسته به مداخله آموزشی هدفمند است. "توانایی‌ها و پتانسیل‌های فردی و اجتماعی قابل گسترش هستند و هیچ فردی ادعا ندارد که این توانایی‌ها قابل توسعه و تکامل نیستند. بلکه آنچه موجب نگرانی است این است که آیا توانایی‌ها و پتانسیل‌ها به‌طور خودکار و صرفاً به واسطه شرکت در فعالیت‌های ورزشی و تربیت بدنی حاصل خواهند شد. مسلماً تغییر در احساسات، نظرات، گرایش‌ها، ارزش‌ها و رفتارهای شرکت‌کنندگان به‌خوبی انجام خواهد شد، اگر برای رسیدن به چنین مواردی برنامه تدوین‌شده و مشخصی توسط فردی کارداران و آگاه به اجرا درآید" (هلیسون، ۲۰۱۷، ترجمه حلاجی، ص. ۱۱). بر این اساس، مسئولیت‌پذیری نه به‌عنوان پیامدی ضمنی فعالیت جسمانی، بلکه به‌مثابه سازه‌ای تربیتی تلقی می‌شود که مستلزم تعریف صریح اهداف، سازمان‌دهی آن‌ها در سطوح تکاملی و

۱. UNESCO

پیش‌بینی فرصت‌های ساختاریافته برای تمرین خودگردانی، مشارکت اجتماعی و انتقال آموخته‌ها به موقعیت‌های واقعی زندگی است (حلاجی، ۲۰۰۳).

فعالیت‌های ورزشی و حرکتی در مدرسه موقعیت‌هایی واقعی برای رعایت قوانین، کنترل هیجان‌ها، همکاری در قالب گروه، احترام به حقوق دیگران و پذیرش مسئولیت فردی ایجاد می‌کنند. پژوهش‌ها نشان داده‌اند که مشارکت در فعالیت‌های ورزشی نه تنها به ارتقای سلامت جسمانی منجر می‌شود، بلکه در تقویت مهارت‌های اجتماعی همچون همدلی، همکاری و انسجام گروهی نیز مؤثر است (شن و شاو^۱، ۲۰۲۲). مشارکت در فعالیت‌های گروهی کودکان را تحریک می‌کند تا به ارائه پاسخ به دیگران در طول بازی، پذیرش ایده‌های کودکان دیگر و به اشتراک گذاشتن ایده‌های خود بپردازند و به نقش‌های رهبری یا پیروی از رهبری دیگران در طول بازی تعهد داشته باشند (جوادی پور و همکاران، ۲۰۱۹، ۶۰). بدین ترتیب، تربیت بدنی می‌تواند به صورت هم‌زمان نقش دوگانه‌ای در تربیت نیروی انسانی ایفا کند: از یک سو ارتقای توانایی‌های فنی و از سوی دیگر پرورش سرمایه‌های اخلاقی-اجتماعی (ریچارد و جاکوبز^۲، ۲۰۲۳). یکی از شاخص‌های اساسی رشد اجتماعی انسان، مسئولیت‌پذیری است (هلیسون^۳، ۲۰۰۳؛ رضانی نژاد، ۲۰۱۱). این مفهوم به معنای تعهد فرد در انجام وظایف و پذیرش پیامدهای رفتار خود در برابر خویش، دیگران و محیط است (داداشی و همکاران، ۲۰۱۸). مسئولیت‌پذیری مهارتی اکتسابی است که بدون آموزش و تمرین هدفمند به سختی شکل می‌گیرد (رفعتیان، ۲۰۲۴). در پژوهش‌های تربیتی، این مهارت در دو بعد اصلی فردی (تلاش، خودمدیریتی و پیروی از قوانین) و اجتماعی (احترام، همکاری و کمک به همسالان) تعریف شده است (بهرام‌نژاد، ۲۰۲۴). مسئولیت‌پذیری در چارچوب تربیت بدنی، سازه‌ای رشدی است که به توانایی فرد در تنظیم رفتار خویش، پایبندی آگاهانه به قواعد، مشارکت فعال در انجام وظایف، اتخاذ تصمیم‌های مستقل و نشان دادن توجه و حمایت نسبت به دیگران اشاره دارد. این مفهوم فراتر از اطاعت بیرونی از مقررات، بر درونی‌سازی ارزش‌ها، خودگردانی در عمل و انتقال رفتار مسئولانه به موقعیت‌های خارج از محیط آموزشی تأکید می‌کند و به عبارت دیگر نشان‌دهنده گذار از کنترل بیرونی به خودتنظیمی درونی است. بر این اساس، مسئولیت‌پذیری زمانی تحقق می‌یابد که فرد نه صرفاً در چارچوب کنترل بیرونی، بلکه بر مبنای انتخاب آگاهانه و تعهد شخصی رفتار کند و نسبت به پیامدهای اعمال خود در قبال جمع احساس پاسخگویی داشته باشد (حلاجی، ۲۰۱۷). آموزه‌های دینی و فرهنگی جامعه ایرانی-اسلامی نیز بر مسئولیت در چهار قلمرو خدا، خود، جامعه و محیط زیست تأکید دارند که نشان‌دهنده هم‌پوشانی ارزش‌های فرهنگی و اهداف تربیتی در این زمینه است (داداشی، ۲۰۱۸).

اهمیت این موضوع زمانی دوچندان می‌شود که به حساسیت دوره نوجوانی توجه کنیم؛ دورانی که با چالش‌هایی چون کاهش عزت‌نفس، سردرگمی هویتی و ضعف خودپنداره همراه است (رضانی، ۲۰۰۱؛ خدیوی و اللهی، ۲۰۱۳) و به همین دلیل مرحله‌ای تعیین‌کننده در تثبیت الگوهای رفتاری پایدار محسوب می‌شود. چنین مشکلاتی ممکن است تعاملات اجتماعی نوجوانان را مختل کند. در مقابل، آموزش جذاب و نظام‌مند مسئولیت‌پذیری و فراهم آوردن فرصت‌های مشارکت در نقش‌های اجتماعی می‌تواند بستر مؤثری برای رشد اخلاقی و اجتماعی آنان باشد (هلیسون، ۱۹۸۵؛ رضانی نژاد، ۲۰۱۱).

^۱. Shen & Shao

^۲. Richards & Jacobs

^۳. Hellison

زیرا تجربه نقش‌آفرینی فعال، احساس شایستگی و عاملیت فردی را تقویت می‌کند. از آنجا که بخش عمده‌ای از این دوران در مدرسه سپری می‌شود، طبیعی است که محیط آموزشی و محتوای درسی بیش از خانواده یا همسالان در شکل‌گیری رفتارهای مسئولانه تأثیرگذار باشند (شامانی، ۲۰۰۷). به همین دلیل، جامعه از مدارس انتظار دارد همان‌گونه که سواد خواندن و نوشتن را آموزش می‌دهند، نگرش و رفتار مسئولانه را نیز تقویت کنند تا در نهایت شهروندانی پاسخگو و فعال تربیت شوند (یونسکو، ۲۰۱۷).

برای تحقق این هدف در سطح جهانی، الگوها و مدل‌های متعددی توسعه یافته‌اند. از جمله می‌توان به مدل TPSR^۱ هلیسون (۲۰۱۰)، مدل آموزش شهروندی جهان یونسکو (۲۰۱۵) و مدل یادگیری خدمت‌محور^۲ اشاره کرد. در میان این رویکردها، مدل TPSR بیش از همه به‌عنوان ابزاری اثربخش برای آموزش مسئولیت‌پذیری فردی و اجتماعی شناخته شده است. مدل آموزش مسئولیت‌پذیری فردی و اجتماعی (TPSR) چارچوبی تربیتی است که مسئولیت‌پذیری را به‌صورت یک فرایند رشدی و سلسله‌مراتبی سازمان‌دهی می‌کند. در این الگو، اهداف تربیتی از سطوح پایه‌ای نظیر احترام به حقوق دیگران و خویشتن‌داری آغاز شده، با مشارکت فعال و تلاش مسئولانه تداوم می‌یابد، به خودراهبری و تصمیم‌گیری مستقل می‌رسد و در نهایت به توجه و حمایت از دیگران و انتقال رفتار مسئولانه به موقعیت‌های بیرون از محیط آموزشی گسترش می‌یابد. در این چارچوب، رشد اخلاقی و اجتماعی پیامد خودکار مشارکت در فعالیت‌های جسمانی تلقی نمی‌شود، بلکه مستلزم طراحی هدفمند اهداف، به‌کارگیری راهبردهای آموزشی مشخص و فراهم‌سازی فرصت‌هایی برای تفویض اختیار، مشارکت در تصمیم‌گیری، تأمل فردی و تعمیم یادگیری به زندگی روزمره است. بر این اساس، TPSR افزون بر کارکرد آموزشی در کلاس، از ظرفیت مفهومی لازم برای تحلیل ساختار و محتوای برنامه‌های درسی تربیت‌بدنی نیز برخوردار است و می‌تواند به‌عنوان چارچوبی تحلیلی برای سنجش میزان فرصت‌های واقعی رشد مسئولیت‌پذیری در متون آموزشی به کار رود. (حلاجی، ۲۰۰۳؛ حلاجی، ۲۰۱۷).

شواهد پژوهشی نشان می‌دهند که این مدل به ارتقای مهارت‌های زندگی، کاهش رفتارهای ضداجتماعی و افزایش رفتارهای سازنده و مسئولانه کمک می‌کند و در کشورهای مختلف و در مقاطع تحصیلی متنوع با موفقیت به کار گرفته شده است (مارتینز^۳، ۲۰۲۲؛ راهارجو و همکاران^۴، ۲۰۲۳؛ منزانو سانچس و همکاران^۵، ۲۰۲۳). این مدل بر پایه این اصل طراحی شده است که فراگیران باید نسبت به رفاه فردی و جمعی خویش احساس مسئولیت داشته باشند، خودکنترلی را درونی کنند و آن را در تعاملات اجتماعی به کار گیرند. به این ترتیب، ارزش‌هایی چون مسئولیت‌پذیری، خودنظم‌دهی و رشد چندبعدی در بسترهای گوناگون اجتماعی ترویج می‌شود (هلیسون، ۲۰۱۱؛ پوزو و همکاران^۶، ۲۰۱۸).

^۱. Teaching Personal and Social Responsibility

^۲. Service-Learning

^۳. Martins et al

^۴. Raharjo et al

^۵. Manzano-Sánchez et al

^۶. Pozo et al

مرور مطالعات نشان می‌دهد که یکی از محورهای اصلی پژوهش‌ها، شناسایی و اعتباربخشی مؤلفه‌های مسئولیت‌پذیری در محیط‌های آموزشی بوده است. برای نمونه، بهرام‌نژاد و همکاران (۲۰۲۴) با روان‌سنجی پرسشنامه مسئولیت‌پذیری فردی و اجتماعی، شش مؤلفه تلاش، خودراهبری، پیروی از قوانین، احترام، کمک و همکاری را معرفی کردند؛ مؤلفه‌هایی که با چارچوب بین‌المللی TPSR هم‌راستاست. مطالعات مروری و فراتحلیلی نیز اثربخشی این مدل را در ارتقای مسئولیت‌پذیری فردی و اجتماعی، انگیزش درونی و رفتارهای طرفدار اجتماع تأیید کرده‌اند (آیگون و همکاران^۱، ۲۰۲۴؛ سنچز میگل و همکاران^۲، ۲۰۲۵).

این شواهد در مجموع نشان می‌دهد که فاصله‌ای معنادار میان ظرفیت نظری تربیت‌بدنی برای پرورش مسئولیت‌پذیری و بازنمایی عملی آن در متون درسی وجود دارد. سبحانی‌نژاد و آب‌نیک (۲۰۱۲) نشان دادند که تنها ۸/۴ درصد محتوای کتاب‌های متوسطه نظری به مسئولیت‌پذیری اجتماعی اختصاص یافته است. آریافرد و بیگی (۲۰۲۳) نیز در بررسی کتب مطالعات اجتماعی دریافتند بیشترین تأکید بر همکاری و حفاظت از محیط زیست بوده و ارزش‌هایی چون صداقت، عزت نفس و احترام به قانون مغفول مانده‌اند. پژوهش‌لی و همکاران^۳ (۲۰۲۴) نیز نشان داد که اجرای TPSR در کلاس‌های تربیت‌بدنی اگرچه مهارت‌های اجتماعی-عاطفی دانشجویان را ارتقا می‌دهد، اما در غیاب توجه به ابعاد اخلاقی و ارزشی این ارتقا کامل نیست. در حوزه هنرستان‌های تربیت‌بدنی، سمعی (۲۰۲۴) گزارش کرد بیش از نیمی از محتوای این کتاب‌ها به مهارت‌های فنی اختصاص یافته و سهم اندکی به مؤلفه‌های نرم از جمله مسئولیت‌پذیری اجتماعی تعلق گرفته است. یافته‌هایی مشابه در مطالعات بین‌المللی مشاهده شده است؛ پالاندی^۴ (۲۰۲۴) نشان داد که اجرای TPSR در مدارس حرفه‌ای چند فرهنگی مشارکت و همکاری دانش‌آموزان را افزایش می‌دهد، اما کمبود توجه کتاب‌های درسی به ابعاد اخلاقی همچنان به قوت خود باقی است.

مطالعات موردی نیز ابعاد متنوع مسئولیت‌پذیری را آشکار کرده‌اند. برای مثال، پودینه و همکاران (۲۰۱۸) پنج بعد اجتماعی-سیاسی، اخلاقی-فرهنگی، قانونی، اقتصادی و زیستی را شناسایی کردند و نشان دادند که بعد زیست محیطی کمترین سهم را داشته است. اسکانلون و همکاران^۵ (۲۰۲۲) نیز گزارش کردند برخی ابعاد از جمله اقتصادی و زیست محیطی در آموزش رسمی کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند.

از سوی دیگر، برخی پژوهش‌ها به طراحی الگوهای بومی پرداخته‌اند. کاظمی و همکاران (۲۰۲۲) الگویی برای مسئولیت‌پذیری دینی در دوره ابتدایی طراحی کردند که ابعاد اجتماعی، اخلاقی، قانونی، محیط زیستی و سیاسی را پوشش می‌دهد. مشابه همین تلاش، کوپرز و ریچاردز^۶ (۲۰۲۳) پیشنهاد دادند مدل TPSR می‌تواند در آموزش عالی با شرایط محلی سازگار شود و به ارتقای مسئولیت‌پذیری دانشجویان کمک کند.

برخی مطالعات نیز پیامدهای عملی آموزش مسئولیت‌پذیری را بررسی کرده‌اند. محمودی حکمت و همکاران (۲۰۱۹) دریافتند دوره «تربیت منش» در هنرستان‌ها موجب ارتقای احترام، صداقت و سخت‌کوشی شد. رمضان‌نژاد و همکاران

^۱. Aygun et al

^۲. Sánchez Miguel et al

^۳. Li et al

^۴. Palandri

^۵. Scanlon et al

^۶. Kuipers & Richards

۲۰۱۶ نیز نشان دادند دانش آموزان ورزشکار نسبت به غیرورزشکاران سطوح بالاتری از مسئولیت‌پذیری فردی و اجتماعی دارند. در پژوهش‌های بین‌المللی نیز ریچاردز و جاکوبز (۲۰۲۳) گزارش کردند اجرای TPSR در جوامع محروم به توانمندسازی جوانان و ارتقای مشارکت اجتماعی منجر شده و همفیل و همکاران^۱ (۲۰۱۵) بر اهمیت توسعه حرفه‌ای معلمان برای موفقیت چنین رویکردهایی تأکید کرده‌اند.

در حوزه پژوهش‌های بین‌المللی، آموزش مهارت‌های مسئولیت‌پذیری فردی و اجتماعی سال‌هاست جایگاه ویژه‌ای یافته و کاربر است آن در برنامه‌های درسی گسترش یافته است؛ با این حال، بررسی منابع داخلی نشان می‌دهد که هنرستان‌های کشور همچنان از این جریان عقب‌مانده‌اند. تاکنون مطالعه‌ای جامع و منتقدانه وجود ندارد که محتوای کتاب‌های درسی هنرستان‌ها، به‌ویژه درس‌های «رشته تربیت‌بدنی و سلامت» شاخه فنی‌وحرفه‌ای، را از منظر فرصت‌های بالقوه برای پرورش رفتارهای مسئولانه در موقعیت‌های واقعی زندگی تحلیل کند. بخش عمده‌ای از پژوهش‌های داخلی نیز در سطح توصیف باقی مانده‌اند و کمتر به این پرسش اساسی پرداخته‌اند که چگونه می‌توان از دل فعالیت‌های عملی، بازی‌ها و رقابت‌های ورزشی مدرسه، هنرجو را در قبال سلامت خود، تیم، جامعه و محیط زیست مسئولیت‌پذیر کرد. این شکاف پژوهشی از آن جهت مهم است که بدون تحلیل ساختار فرصت‌های یادگیری در محتوای رسمی، امکان مداخله هدفمند در طراحی برنامه درسی فراهم نمی‌شود. در چنین ساختاری، تجربه انتخاب، تصمیم‌گیری و پذیرش پیامد، که عناصر بنیادین رشد مسئولیت‌پذیری محسوب می‌شوند، به صورت نظام‌مند محدود می‌گردد. از این رو، مسئله صرفاً کمبود محتوا نیست، بلکه فقدان طراحی یادگیری مبتنی بر عاملیت یادگیرنده است.

بر این اساس، پژوهش حاضر با هدف تحلیل محتوای کتاب‌های درسی عملی رشته تربیت‌بدنی و سلامت در شاخه فنی و حرفه‌ای بر اساس مؤلفه‌های مسئولیت‌پذیری فردی و اجتماعی انجام شده است تا میزان بازتاب هر یک از مؤلفه‌های مسئولیت‌پذیری شناسایی و نقاط قوت و ضعف این کتاب‌ها در تربیت مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان مشخص شود. هدف اصلی این پژوهش «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی تربیت‌بدنی پایه‌های دهم، یازدهم و دوازدهم هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای ایران از منظر میزان توجه به مؤلفه‌های پنج‌گانه مدل TPSR» است. در راستای این هدف، پرسش‌های زیر طرح شده‌اند:

میزان و فراوانی توجه به هر یک از سطوح پنج‌گانه TPSR در کتاب‌های درسی تربیت‌بدنی هنرستان‌ها چقدر است؟
کدام یک از سطوح مدل TPSR از بیشترین و کمترین میزان توجه در محتوای این کتاب‌ها برخوردار است؟

روش پژوهش

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از حیث ماهیت و شیوه گردآوری داده‌ها، تحلیل محتوای کمی است. جامعه آماری شامل تمامی کتاب‌های درسی تخصصی عملی رشته تربیت‌بدنی هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۴ است. از میان این جامعه، نمونه پژوهش به صورت تمام‌شمار انتخاب شد و شامل چهار کتاب درسی پایه‌های دهم، یازدهم و دوازدهم تحت عناوین «پرورش مهارت‌های جسمانی-حرکتی»، «توسعه مهارت‌های چابکی-ذهنی»، «توسعه مهارت‌های رزمی هدفی» و «توسعه مهارت‌های تویی» بود. واحد تحلیل در این پژوهش، متن، فعالیت، جدول و تصویر آموزشی در محتوای کتاب‌ها در نظر گرفته شد.

^۱. Hemphill et al

ابزار گردآوری داده‌ها فهرست تحلیل محتوای مؤلفه‌های مسئولیت‌پذیری فردی و اجتماعی بر اساس مدل TPSR هلیسون (۲۰۱۰) است. مدل TPSR که نخستین بار در اواخر دهه ۱۹۸۰ توسط هلیسون ارائه شد، بر پنج سطح متوالی تأکید دارد:

۱. احترام به حقوق و احساسات دیگران،
 ۲. مشارکت و تلاش،
 ۳. مسئولیت‌پذیری فردی (خودمدیریتی)،
 ۴. کمک به دیگران و رهبری،
 ۵. انتقال یادگیری به سایر عرصه‌های زندگی،
- برای روایی محتوا، ابزار توسط ۵ نفر از متخصصان تعلیم و تربیت، ۵ نفر صاحب نظر و ۳ هنرآموز در رشته تربیت‌بدنی بررسی شد و اصلاحات لازم صورت گرفت. برای پایایی، از روش ضریب توافق ویلیام اسکات استفاده شد. در این پژوهش مقدار ضریب اسکات برابر با ۰/۸۲ محاسبه شد که نشان‌دهنده پایایی مطلوب و قابل قبول ابزار تحلیل محتوا است. در روش تحلیل محتوا، پایایی بزرگتر از ۷۰ درصد مورد تأیید است (محمدی مهر، ۲۰۱۵). فهرست نهایی شامل ۵ مؤلفه مسئولیت فردی و اجتماعی و ۱۹ زیر مؤلفه تنظیم شده که در جدول ۱ قابل مشاهده می باشد. روش تحلیل داده‌ها در دو مرحله انجام گرفت:
- در ابتدا، داده‌ها با استفاده از آمار توصیفی (فراوانی و درصد) توصیف شدند تا میزان توجه به هر یک از مؤلفه‌های TPSR در کتاب‌های مورد بررسی مشخص شود. در مرحله دوم، برای وزن‌دهی و تعیین میزان اهمیت نسبی هر یک از مؤلفه‌ها از روش آنترویی شانون استفاده شد. این روش با محاسبه میزان پراکندگی و تنوع داده‌ها، وزن عینی هر شاخص را مشخص می‌کند؛ به‌گونه‌ای که مؤلفه‌هایی با پراکندگی بیشتر در داده‌ها، وزن بالاتری دریافت می‌کنند (آذر، ۲۰۰۱). در این پژوهش، پیام‌های مربوط به مؤلفه‌های TPSR با آمار توصیفی تحلیل شدند، به این صورت که ابتدا داده‌های جداول فراوانی به‌نجار شدند، سپس بار اطلاعاتی مؤلفه‌ها محاسبه شدند و در نهایت بر مبنای بار اطلاعاتی مؤلفه‌ها ضریب اهمیت هر یک از مؤلفه‌ها محاسبه شد و بر اساس آن، اولویت مؤلفه‌های مسئولیت‌پذیری فردی و اجتماعی در محتوای کتاب‌ها رتبه‌بندی شد.

جدول ۱- مؤلفه‌های مسئولیت‌پذیری فردی و اجتماعی بر اساس مدل TPSR در کتاب‌های پودمان‌های عملی رشته تربیت بدنی هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای

Table 1 – Individual and Social Responsibility Components Based on the TPSR Model in the Practical Modules of the Technical-Vocational High School Physical Education Textbooks

مؤلفه‌ها Components	زیرمؤلفه‌ها Subcomponents	نمونه متن / فعالیت Sample text/activity
احترام به حقوق و احساسات دیگران	رعایت نوبت	دانش‌آموزان باید به نوبت توپ را پاس دهند.
	توجه به احساسات دیگران	در هنگام رقابت، برنده با بازنده دست می‌دهد.
	رعایت قوانین بازی	دانش‌آموزان باید به تصمیم داور احترام بگذارند.
	شنیدن نظرات دیگران	گروه درباره نحوه اجرای حمله بحث کنند.
مشارکت و تلاش	حضور فعال	تمام دانش‌آموزان در تمرین شرکت کنند.

فصلنامه پژوهش در ورزش تربیتی،

مؤلفه ها Components	زیرمؤلفه ها Subcomponents	نمونه متن / فعالیت Sample text/activity
	انجام تمرینات	تمرین شوت را هر دانش آموز ۱۰ بار انجام دهد.
	تکالیف در منزل	تمرین روزانه در دفتر ثبت کند.
	تلاش در شرایط دشوار	زدن توپ به زمین با فوهند و با کوچک کردن محل برخورد، میزان سختی تمرین را افزایش داد.
مسئولیت پذیری فردی	مدیریت وسایل	دانش آموزان توپ و تجهیزات را مرتب کنند.
	رعایت ایمنی	پوشیدن کفش ورزشی مناسب الزامی است.
	ثبت فعالیت ها	هر دانش آموز نمره و تعداد تمرین خود را ثبت کند.
	برنامه ریزی فردی	دانش آموزان برنامه تمرینی خود را مرور کنند.
کمک به دیگران و رهبری	هدایت گروه	دانش آموزان که تمرین را به درستی انجام دادند نقش کاپیتان گروه را برعهده بگیرند.
	حل تعارض	دانش آموز اختلاف نظر خود را در مورد نحوه اجرای تمرین با راهنمایی معلم حل کنند.
	حمایت هم تیمی	دانش آموزان هم گروهی های خود را در هنگام اجرای بالانس حمایت کنند.
	تشویق دیگران	تشویق در هنگام گل زدن یا تلاش برای دفاع.
انتقال به زندگی روزمره	به کارگیری مهارت ها خارج از کلاس	دانش آموزان به خانواده نحوه اجرای صحیح مهارت را نشان دهند.
	مشارکت در فعالیت های اجتماعی	پیشنهاد می شود در باشگاه محلی بازی کنند.
	رعایت ارزش ها در زندگی روزمره	تاکید بر همکاری و احترام در زندگی روزمره

نتایج

در این پژوهش، ابتدا چارچوبی متشکل از پنج مؤلفه و نوزده شاخص مسئولیت پذیری فردی و اجتماعی در مدل TPSR تدوین شد. سپس جملات و تصاویر موجود در کتاب های تخصصی عملی رشته تربیت بدنی هنرستان ها با تکیه بر این چارچوب مورد بررسی و کدگذاری قرار گرفتند. پس از شمارش بسامد هر مؤلفه، داده های به دست آمده با بهره گیری از روش آنتروپی شانون تحلیل شد تا مشخص شود کدام بخش های کتاب ها بر کدام ابعاد مسئولیت پذیری تأکید بیشتری دارند و در کدام ابعاد کمتر کار شده است. در گام نخست، ویژگی های هر یک از کتاب های مورد بررسی از جمله تعداد صفحات، تعداد جملات متن، پرسش ها و همچنین تعداد تصاویر استخراج شد که نتایج آن در جدول شماره ۲ ارائه گردیده است.

جدول ۲. مشخصات مربوط به محتوای کتاب های پودمان های عملی رشته تربیت بدنی هنرستان های فنی و حرفه ای

فصلنامه پژوهش در ورزش تربیتی،

Table 2. Specifications related to the content of practical module textbooks in the field of Physical Education at technical and vocational high schools

تعداد فعالیت Number of activities	تعداد تصویر/زیر نویس Number of images/captions	تعداد جدول ها Number of tables	تعداد جملات متن Number of sentences in the text	تعداد صفحات Number of pages	عنوان کتاب Book title	پایه تحصیلی Educational background
1302	456	287	9243	378	پرورش مهارت های جسمانی حرکتی	دهم
1620	210	320	8860	265	توسعه مهارت های چابکی ذهنی	دهم
900	235	180	7110	249	توسعه مهارت هاب حرکتی با توپ	یازدهم
1000	236	210	6183	261	توسعه مهارت های رزمی- هدفی	یازدهم

در جدول ۳، میزان فراوانی و فراوانی بهنجار مؤلفه‌های مسئولیت فردی و اجتماعی، همراه با بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت هر یک از مؤلفه‌های فرعی در کل صفحات کتاب‌های درس های عملی رشته تربیت بدنی هنرستان های فنی و حرفه ای ارائه شده است.

جدول ۳. توزیع فراوانی ، داده‌های بهنجار شده، بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت هر یک از زیر مؤلفه‌های مسئولیت فردی و اجتماعی

Table 3. Frequency distribution, normalized data, information load, and significance coefficient of each subcomponent of personal and social responsibility

ضریب اهمیت Importance factor	بار اطلاعاتی Information load	توسعه مهارت های توپی Developing ball skills		توسعه مهارت های رزمی- هدفی Developing combat skills - Targeted		توسعه مهارت های چابکی- ذهنی Developing mental agility skills		پرورش مهارت های جسمانی- حرکتی Developing physical- motor skills		زیر مؤلفه های مسئولیت پذیری فردی و اجتماعی Subcomponents of individual and social responsibility
		فراوانی بهنجار Normal frequency	فراوانی Frequency	فراوانی بهنجار Normal frequency	فراوانی Frequency	فراوانی بهنجار Normal frequency	فراوانی Frequency	فراوانی بهنجار Normal frequency	فراوانی Frequency	
0.0679	0.8815	0.1798	32	0.0730	13	0.4438	79	0.3034	54	رعایت نوبت
0.0775	0.8646	0.1603	21	0.0687	9	0.4580	60	0.3130	41	توجه به احساسات دیگران

فصلنامه پژوهش در ورزش تربیتی،

ضرر اهمیت Importance factor	بار اطلاعاتی Information load	توسعه مهارت های توپی Developing ball skills		توسعه مهارت های رزمی - هدفی Developing combat skills - Targeted		توسعه مهارت های چابکی - ذهنی Developing mental agility skills		پرورش مهارت های جسمانی - حرکتی Developing physical- motor skills		زیر مؤلفه های مسئولیت پذیری فردی و اجتماعی Subcomponents of individual and social responsibility
		فراوانی بهنجار Normal frequency	فراوانی Frequency	فراوانی بهنجار Normal frequency	فراوانی Frequency	فراوانی بهنجار Normal frequency	فراوانی Frequency	فراوانی بهنجار Normal frequency	فراوانی Frequency	
0.0728	0.8729	0.1542	37	0.875	21	0.4792	115	0.2792	67	رعایت قوانین بازی
0.0759	0.8675	0.1574	17	0.0741	9	0.4630	50	0.3056	33	شنیدن نظرات دیگران
0.0757	0.8677	0.1370	30	0.0776	17	0.3653	80	0.4201	92	حضور فعال
0.0954	0.8335	0.1072	52	0.0866	42	0.2969	144	0.5093	247	انجام تمرینات
0.0369	0.9355	0.2381	25	0.0952	10	0.3143	33	0.5324	37	تکالیف در منزل
0.0336	0.9412	0.1750	35	0.1300	26	0.3450	69	0.3500	70	تلاش در شرایط دشوار
0.0576	0.8993	0.1269	17	0.1194	16	0.4179	56	0.3358	45	مدیریت وسایل
0.0575	0.8996	0.1098	27	0.1341	33	0.3659	90	0.3902	96	رعایت ایمنی
0.0327	0.9429	0.1519	12	0.1519	12	0.3418	27	0.3544	28	ثبت فعالیت‌ها
0.0440	0.9231	0.2125	17	0.1000	8	0.2750	22	0.4125	33	برنامه‌ریزی فردی
0.0441	0.9230	0.1791	12	0.1045	7	0.3582	24	0.3582	24	هدایت گروه

ضریب اهمیت Importance factor	بار اطلاعاتی Information load	توسعه مهارت های توپی Developing ball skills		توسعه مهارت های رزمی - هدفی Developing combat skills - Targeted		توسعه مهارت های چابکی - ذهنی Developing mental agility skills		پرورش مهارت های جسمانی - حرکتی Developing physical-motor skills		زیر مؤلفه های مسئولیت پذیری فردی و اجتماعی Subcomponents of individual and social responsibility
		فراوانی بهنجار Normal frequency	فراوانی Frequency	فراوانی بهنجار Normal frequency	فراوانی Frequency	فراوانی بهنجار Normal frequency	فراوانی Frequency	فراوانی بهنجار Normal frequency	فراوانی Frequency	
0.0435	0.9240	0.3148	17	0.0741	4	0.2963	16	0.3148	17	حل تعارض
0.0381	0.9335	0.2212	25	0.0973	11	0.3451	39	0.3363	38	حمایت هم تیمی
0.0421	0.9265	0.2391	22	0.0870	8	0.3696	34	0.3043	28	تشویق دیگران
0.0395	0.9311	0.1875	12	0.1094	7	0.3594	23	0.3438	22	به کارگیری مهارت ها خارج از کلاس
0.0275	0.9520	0.2353	12	0.1176	6	0.3529	18	0.2941	15	مشارکت در فعالیت های اجتماعی
0.0377	0.9342	0.1268	9	0.1690	12	0.3239	23	0.3803	27	رعایت ارزش ها در زندگی روزمره

جدول ۴. توزیع فراوانی مؤلفه ها، داده های بهنجار شده، بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت هر یک از مؤلفه های مسئولیت فردی و اجتماعی

در کتاب های درس های عملی رشته تربیت بدنی هنرستان های فنی و حرفه ای

Table 4. Frequency distribution, normalized data, information load, and significance coefficient of each component of personal and social responsibility in the practical course textbooks of Physical Education at technical and vocational high schools

ضریب اهمیت هر مؤلفه (Wj) Entropy Weight of Each Component		بار اطلاعاتی هر مؤلفه (Ej) Information Entropy of Each Component		درصد فراوانی مؤلفه ها Percentage of component frequency		مجموع مؤلفه ها Total components		توسعه مهارت های توپی Developing ball skills		توسعه مهارت های رزمی - هدفی Developing combat skills - Targeted		توسعه مهارت های چابکی - ذهنی Developing mental agility skills		پرورش مهارت های جسمانی - حرکتی Developing physical-motor skills		مؤلفه های مسئولیت پذیری فردی و اجتماعی Components of individual and social responsibility	
								فراوانی بهنجار Normal frequency	فراوانی Frequency	فراوانی بهنجار Normal frequency	فراوانی Frequency	فراوانی بهنجار Normal frequency	فراوانی Frequency	فراوانی بهنجار Normal frequency	فراوانی Frequency		
0.292	0.874	24.46	657	0.163	107	0.078	51	0.463	304	0.297	195	احترام به حقوق و					
0.238	0.897	36.11	961	0.148	142	0.099	95	0.339	326	0.414	398	مشارکت و تلاش					
0.187	0.919	19.95	531	0.137	73	0.130	69	0.367	195	0.365	194	مسئولیت پذیری فردی					
0.157	0.932	12.25	326	0.233	76	0.092	30	0.347	113	0.328	107	کمک به دیگران و					
0.126	0.945	6.98	186	0.177	33	0.134	25	0.344	64	0.344	64	انتقال به زندگی روزمره					

۸۳	958	1002	270	431	2661
----	-----	------	-----	-----	------

جدول ۴، فراوانی مؤلفه‌های مسئولیت‌پذیری فردی و اجتماعی، بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت مؤلفه‌ها را در کتابهای درس‌های عملی هنرستان نشان می‌دهد. بر اساس جدول ۴، مجموع فراوانی ابعاد تحلیل شده در ارتباط با مؤلفه‌های مسئولیت فردی و اجتماعی در کتاب‌های مورد بررسی، ۲۶۶۱ مورد است. که از این تعداد، ۹۶۱ مورد مربوط به مؤلفه مشارکت و تلاش که با ۳۶/۱۱ درصد بیشترین سهم و مؤلفه انتقال به زندگی روزمره با ۱۸۶ مورد و ۶/۹۸ درصد کمترین سهم را به خود اختصاص دادند. در میان آنها، مؤلفه «احترام به حقوق و احساسات دیگران» با ۶۵۷ مورد (۲۴/۴۶ درصد) و «مسئولیت‌پذیری فردی» با ۵۳۱ مورد (۱۹/۹۵ درصد) در رتبه‌های دوم و سوم قرار دارند و مؤلفه «کمک به دیگران و رهبری» نیز با ۳۲۶ مورد (۱۲/۲۵ درصد) در مرتبه چهارم قرار گرفت.

تحلیل بار اطلاعاتی بر اساس روش آنتروپی شان‌ن نشان داد که بیشترین ضریب اهمیت به مؤلفه «احترام به حقوق و احساسات دیگران» (۰/۲۹۲) تعلق دارد و پس از آن به ترتیب مؤلفه‌های «مشارکت و تلاش» (۰/۲۳۸)، «مسئولیت‌پذیری فردی» (۰/۱۸۷)، «کمک به دیگران و رهبری» (۰/۱۵۷) و «انتقال به زندگی روزمره» (۰/۱۲۶) قرار دارند. این نتایج بیانگر آن است که هرچند به لحاظ فراوانی، مشارکت و تلاش بیشترین حضور را در محتوای کتاب‌ها داشته است، اما از نظر پراکندگی و بار اطلاعاتی، «احترام به حقوق و احساسات دیگران» اهمیت بیشتری یافته است.

تحلیل نتایج به دست آمده از محتوای چهار کتاب نشان داد که میزان توجه به مؤلفه‌های مسئولیت‌پذیری فردی و اجتماعی در میان آن‌ها یکسان نبوده است. کتاب «توسعه مهارت‌های چابکی-ذهنی» بیشترین تکرار مؤلفه «احترام به حقوق و احساسات دیگران» را به خود اختصاص داد (۳۰۴ مورد، ۳/۴۶ درصد)، در حالی که همین مؤلفه در کتاب «توسعه مهارت‌های رزمی-هدفی» کمترین سهم را داشت (۵۱ مورد، ۸/۷ درصد). این یافته نشان می‌دهد که محتوای کتاب‌های مرتبط با مهارت‌های شناختی-ذهنی فرصت بیشتری برای تمرکز بر احترام، رعایت نوبت و شنیدن نظرات دیگران فراهم کرده است، در حالی که در کتاب‌های رزمی تأکید بیشتر بر مهارت‌های فنی و حرکتی بوده است.

در مؤلفه «مشارکت و تلاش»، بیشترین فراوانی به کتاب «پرورش مهارت‌های جسمانی-حرکتی» تعلق داشت (۳۹۸ مورد، ۴/۴۱ درصد). این امر قابل انتظار است زیرا این کتاب بر تمرینات پایه‌ای و حضور فعال همه دانش‌آموزان در فعالیت‌های حرکتی تمرکز دارد. در مقابل، کتاب «توسعه مهارت‌های رزمی-هدفی» با ۹۵ مورد (۹/۹ درصد) کمترین توجه را به این مؤلفه نشان داده است.

در زمینه «مسئولیت‌پذیری فردی»، بیشترین میزان به کتاب «توسعه مهارت‌های چابکی-ذهنی» اختصاص یافت (۱۹۵ مورد، ۷/۳۶ درصد) و کمترین به کتاب «توسعه مهارت‌های تویی» (۷۳ مورد، ۷/۱۳ درصد). این تفاوت را می‌توان ناشی از نوع طراحی فعالیت‌ها دانست؛ فعالیت‌های ذهنی و مهارت‌های فردی فرصت بیشتری برای برنامه‌ریزی شخصی، ثبت فعالیت‌ها و رعایت ایمنی فراهم می‌آورند، در حالی که فعالیت‌های تویی بیشتر بر تعاملات گروهی متمرکز هستند.

مؤلفه «کمک به دیگران و رهبری» در کتاب «توسعه مهارت‌های تویی» بسامد بالاتری نسبت به سایر کتاب‌ها داشت (۷۶ مورد، ۳/۲۳ درصد). از آنجا که فعالیت‌های ورزشی با توپ ذاتاً گروه‌محورند، محتوای این کتاب فرصت‌های بیشتری برای

همکاری، هدایت گروه و تشویق هم‌تیمی‌ها ایجاد کرده است. در مقابل، کمترین بسامد این مؤلفه در کتاب «توسعه مهارت‌های رزمی-هدفی» مشاهده شد (۳۰ مورد، ۲/۹ درصد)، که نشان‌دهنده ماهیت فرد محور این فعالیت‌هاست. در نهایت، «انتقال به زندگی روزمره» در همه کتاب‌ها سهم اندکی داشت. با این حال، کتاب «توسعه مهارت‌های تویی» نسبت به دیگر کتاب‌ها توجه بیشتری به این بعد نشان داد (۳۳ مورد، ۷/۱۷ درصد)، در حالی که کتاب «توسعه مهارت‌های رزمی-هدفی» کمترین میزان را دارا بود (۲۵ مورد، ۴/۱۳ درصد). این یافته نشان می‌دهد که ارتباط میان محتوای آموزشی و کاربرد آن در زندگی روزمره، به‌ویژه در حوزه مهارت‌های فردی و رزمی، همچنان ضعیف است.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف ارزیابی مؤلفه‌های آموزش مسئولیت‌پذیری فردی و اجتماعی در کتاب‌های درسی رشته تربیت‌بدنی هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای ایران بر مبنای مدل TPSR انجام شد و یافته‌ها چند دلالت نظری مهم را آشکار ساخت. نخست آنکه، تمرکز غالب محتوای کتاب‌ها بر مؤلفه «مشارکت و تلاش» نشان می‌دهد که سازمان محتوایی این متون بیش از هر چیز بر درگیری فعال دانش‌آموز در اجرای تکالیف و بهبود عملکرد مهارتی تأکید دارد. هرچند این سطح از مسئولیت‌پذیری در منطق مدل TPSR جایگاه بنیادین دارد، اما در چارچوب نظری این مدل، مشارکت صرف نقطه آغاز فرایند رشدی تلقی می‌شود و نه غایت آن (حلاجی، ۲۰۰۳).

بر اساس مبانی نظری ارائه‌شده توسط هلیسون، رشد اخلاقی و اجتماعی پیامد خودکار فعالیت جسمانی نیست، بلکه مستلزم طراحی هدفمند اهداف، به‌کارگیری راهبردهای آموزشی مشخص و فراهم‌سازی فرصت‌هایی برای تفویض اختیار، تصمیم‌گیری و تأمل فردی است (حلاجی، ۲۰۰۲). همچنین در تبیین ابعاد پیشرفته‌تر مدل در کتاب آموزش مسئولیت‌پذیری از طریق فعالیت‌های جسمانی هلیسون، تأکید می‌شود که مسئولیت‌پذیری زمانی به سطح درونی‌سازی می‌رسد که دانش‌آموزان امکان تجربه خودراهبری، ایفای نقش‌های اجتماعی و انتقال رفتار مسئولانه به سایر موقعیت‌های زندگی را داشته باشند. در تحلیل عمیق‌تر این دیدگاه، هلیسون مسئولیت‌پذیری را نه یک ویژگی فردی ایستا، بلکه «فرایندی رابطه‌ای و موقعیت‌مند» می‌داند که در تعامل میان ساختار آموزشی، روابط بین‌فردی و تجربه‌های تصمیم‌گیری واقعی شکل می‌گیرد. به همین دلیل، در مدل TPSR عناصر ساختاری مشخصی همچون گفت‌وگوی آگاهی‌بخش، زمان تأمل فردی، تفویض تدریجی اختیار و فرصت‌های تجربه رهبری پیش‌بینی شده‌اند تا یادگیری از سطح رفتارهای بیرونی به سطح معنا و ارزش منتقل شود (حلاجی، ۲۰۱۷).

از این منظر، غلبه سطح «مشارکت و تلاش» و کم‌رنگی مؤلفه‌هایی نظیر احترام تعاملی، همدلی، کمک داوطلبانه به دیگران و انتقال یادگیری، می‌تواند نشان‌دهنده باقی ماندن محتوای کتاب‌ها در سطوح ابتدایی الگوی رشدی TPSR باشد. در صورتی که ساختار برنامه درسی عمدتاً بر اجرای تکلیف از پیش‌تعیین شده متمرکز باشد و فرصت‌های ساختاریافته برای تصمیم‌گیری دانش‌آموز محور، گفت‌وگوی اخلاقی و انتقال یادگیری پیش‌بینی نشود، تحقق سطوح عالی‌تر مسئولیت‌پذیری با محدودیت مواجه خواهد شد از منظر نظریه TPSR. حذف این فرصت‌ها به معنای حذف «شرایط تجربه مسئولیت واقعی» است؛ زیرا مسئولیت‌پذیری زمانی رشد می‌کند که فرد پیامد انتخاب‌های خود را تجربه کند، درباره آن تأمل نماید و آن را در تعامل با دیگران معنا کند. (حلاجی، ۲۰۰۳؛ حلاجی، ۲۰۱۷).

این موضوع را می‌توان به ویژگی ساختاری و هدف‌گذاری آموزشی دروس تربیت‌بدنی در هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای نسبت داد. از آنجا که هدف اصلی این دروس تربیت نیروی انسانی ماهر در حوزه‌های کاربردی ورزش است، طبیعی است که تأکید اصلی بر جنبه‌های فنی و عملی قرار گیرد و ارزش‌های اجتماعی و اخلاقی، هرچند در اهداف کلان نظام آموزشی مورد توجه هستند، در عمل در محتوای کتاب‌ها با محدودیت روبرو شوند.

با این حال، در چارچوب فلسفه تربیتی TPSR، مهارت‌های فنی و رشد اخلاقی نه دو حوزه مستقل، بلکه دو بعد درهم‌تنیده تجربه یادگیری محسوب می‌شوند؛ به‌گونه‌ای که فعالیت حرکتی زمانی واجد ارزش تربیتی کامل است که به بستری برای تجربه انتخاب، همکاری، تعارض، مسئولیت و بازاندیشی تبدیل شود. همان‌گونه که سمیعی (۲۰۲۴) نیز اشاره کرده است، بیش از نیمی از محتوای کتاب‌های تربیت‌بدنی هنرستان‌ها به مهارت‌های فنی اختصاص یافته و سهم اندکی به مؤلفه‌های اخلاقی و اجتماعی داده شده است. این یافته‌ها ضرورت بازنگری در تدوین محتوای آموزشی را گوشزد می‌کند تا میان ابعاد فنی و تربیتی نوعی توازن برقرار گردد. بنابراین، به نظر می‌رسد در اصلاح و بازنگری برنامه‌های درسی رشته تربیت‌بدنی در هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای، لازم است ضمن حفظ بعد عملی و مهارت‌محور، از ظرفیت مدل TPSR برای ادغام آموزش مسئولیت‌پذیری فردی و اجتماعی در بطن فعالیت‌های عملی استفاده شود؛ به‌گونه‌ای که ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی نه به‌صورت جداگانه، بلکه در جریان تمرین‌ها، بازی‌ها و تعاملات ورزشی قرارگیرند. به‌ویژه طراحی فعالیت‌هایی که در آن دانش‌آموزان در تعیین قواعد، حل تعارض، مدیریت گروه و ارزیابی عملکرد نقش فعال داشته باشند، می‌تواند انتقال از یادگیری کنترل‌شده به یادگیری خودتنظیم را تسهیل کند؛ فرایندی که هلیسون آن را هسته تحول تربیتی در محیط‌های ورزشی می‌داند (حلاجی، ۲۰۰۳؛ حلاجی، ۲۰۱۷).

دوم آنکه، نتایج پژوهش نشان داد مؤلفه «انتقال به زندگی روزمره» در محتوای کتاب‌های درسی تربیت‌بدنی هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای کمترین سهم را به خود اختصاص داده است. این یافته نشان می‌دهد که پیوند میان یادگیری در محیط آموزشی و کاربرد آن در موقعیت‌های واقعی زندگی دانش‌آموزان چندان مورد توجه قرار نگرفته است. در واقع، محتوای درسی بیش از آنکه بر توانایی دانش‌آموزان در به‌کارگیری ارزش‌ها و مهارت‌های آموخته‌شده در خارج از کلاس تأکید کند، بر اجرای صحیح فعالیت‌های عملی در چارچوب کلاس درس تمرکز دارد.

بر اساس دیدگاه هلیسون (۲۰۱۱)، بالاترین سطح مدل TPSR زمانی حاصل می‌شود که دانش‌آموزان بتوانند مفاهیم مسئولیت‌پذیری شخصی و اجتماعی را در زندگی واقعی خود به کار گیرند؛ به عبارت دیگر، هدف نهایی آموزش مبتنی بر TPSR، انتقال رفتارهای مسئولانه از محیط کنترل‌شده کلاس به عرصه‌های اجتماعی، خانوادگی و حرفه‌ای است (حلاجی، ۲۰۱۷). به همین ترتیب، پوزو و همکاران (۲۰۱۸) نیز تأکید می‌کنند که یادگیری پایدار زمانی رخ می‌دهد که فراگیران بتوانند مهارت‌ها و نگرش‌های اخلاقی را در موقعیت‌های متنوع زندگی روزمره بکار بگیرند. فقدان این بعد در محتوای کتاب‌های درسی می‌تواند موجب شود مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان محدود به فضای کلاس باقی بماند و به تغییرات پایدار رفتاری در جامعه منجر نشود.

افزون بر این، پژوهش‌های تربیتی اخیر نیز نشان داده‌اند که نبود پیوند میان یادگیری در مدرسه و موقعیت‌های واقعی زندگی، یکی از موانع اساسی درونی‌سازی ارزش‌ها و رفتارهای اخلاقی در دانش‌آموزان است (کاررس پونسودا و همکاران^۱، ۲۰۲۱). در چنین شرایطی، مسئولیت‌پذیری به‌عنوان یک مهارت اجتماعی در سطح رفتاری باقی می‌ماند و به سطح نگرشی ارتقا

^۱. Carreres-Ponsoda et al

نمی‌یابد. بنابراین، ضروری است در بازنگری محتوای کتاب‌های درسی تربیت‌بدنی، راهبردهایی طراحی شود که مؤلفه «انتقال به زندگی روزمره» را تقویت کند. برای مثال، می‌توان از فعالیت‌های مبتنی بر پروژه و گفت‌وگوهای گروهی درباره کاربرد ارزش‌های آموخته‌شده در محیط خارج از مدرسه بهره گرفت (دان و دولیتل^۱، ۲۰۲۰).

در مجموع، فقدان توجه کافی به انتقال یادگیری، نشانگر شکاف میان اهداف نظری آموزش تربیت‌بدنی و تحقق عملی آن در نظام آموزشی است. برای پر کردن این شکاف، لازم است برنامه‌ریزان درسی، هنرآموزان و نویسندگان کتاب‌ها با تأکید بر فلسفه تربیتی مدل مسئولیت‌پذیری، از روش‌های تلفیقی استفاده کنند تا دانش‌آموزان بتوانند مسئولیت‌پذیری فردی و اجتماعی را نه تنها در میدان‌های ورزشی، بلکه در تمامی عرصه‌های زندگی روزمره خود تجربه و نهادینه کنند.

سوم، سهم نسبتاً پایین مؤلفه «کمک به دیگران و رهبری» نشان‌دهنده کم‌توجهی به پرورش مهارت‌های اجتماعی-رهبری در دانش‌آموزان است و با نتایج راهارجو و همکاران (۲۰۲۳) و ریچارد و جاکوبز (۲۰۲۳) همخوانی دارد که گزارش کردند اجرای ناقص TPSR بدون تأکید بر همکاری و رهبری، نمی‌تواند به توانمندسازی اجتماعی کامل نوجوانان منجر شود. این یافته از منظر نظریه رشد مسئولیت‌پذیری اهمیت ویژه‌ای دارد؛ زیرا در مدل TPSR، توانمندسازی دیگران و ایفای نقش حمایتی نشانه‌گذار از مسئولیت‌فردمحور به مسئولیت اجتماع‌محور است. به بیان دیگر، زمانی که فراگیر به تسهیل یادگیری دیگران کمک می‌کند، مسئولیت‌پذیری از سطح خودتنظیمی به سطح تعهد اجتماعی ارتقا می‌یابد (حلاجی، ۲۰۰۳؛ حلاجی، ۲۰۱۷).

چهارم، نتایج تحلیل آنتروپی نشان داد که مؤلفه «احترام به حقوق و احساسات دیگران» با وجود بسامد کمتر نسبت به مؤلفه «مشارکت و تلاش»، از اهمیت نسبی بالاتری برخوردار است. این امر بیانگر آن است که هرچند توجه محتوای آموزشی مرتبط با احترام از نظر تعداد کمتر بوده است، اما از نظر پراکندگی و نقش در ساختار مفهومی متن، جایگاه مهمتری دارد. به عبارت دیگر، مفهوم احترام به‌عنوان یک ارزش بنیادی، در لایه‌های مختلف محتوای درسی بازتاب یافته و می‌تواند به‌طور غیرمستقیم بر درونی‌سازی رفتارهای اجتماعی و اخلاقی دانش‌آموزان تأثیرگذار باشد. این یافته با گزارش بهرام‌نژاد و همکاران (۲۰۲۴) هم‌راستاست که احترام را یکی از ارکان اصلی مسئولیت‌پذیری اجتماعی معرفی کردند و همچنین با مبانی نظری TPSR همخوان است؛ زیرا احترام در این مدل به‌عنوان پیش‌شرط شکل‌گیری هر نوع تعامل اخلاقی تلقی می‌شود. در واقع، احترام نه یک رفتار منفرد، بلکه بنیان شکل‌گیری اعتماد، همکاری، همدلی و مسئولیت متقابل در محیط یادگیری است (حلاجی، ۲۰۰۳؛ حلاجی، ۲۰۱۷).

مقایسه میان چهار کتاب بررسی‌شده نشان داد که هر کتاب بر بخشی از مؤلفه‌های TPSR تمرکز دارد و هیچ‌یک پوشش جامع پنج‌گانه ارائه نکرده‌اند. کتاب «پرورش مهارت‌های جسمانی-حرکتی» بیشترین تأکید را بر مشارکت و تلاش داشت، در حالی که کتاب «توسعه مهارت‌های چابکی-ذهنی» در مؤلفه‌های احترام و مسئولیت فردی عملکرد بهتری نشان داد. کتاب «توسعه مهارت‌های توپی» سهم بیشتری از مؤلفه‌های همکاری و رهبری داشت و کتاب «توسعه مهارت‌های رزمی-هدفی» کمترین میزان توجه به ابعاد اجتماعی-اخلاقی را نشان داد. از منظر طراحی برنامه درسی، این پراکندگی نشان‌دهنده فقدان چارچوب مفهومی یکپارچه برای ادغام اهداف تربیتی در محتوای آموزشی است؛ به‌گونه‌ای که مسئولیت‌پذیری به‌صورت نظام‌مند و تحولی طراحی نشده، بلکه به‌طور ضمنی و پراکنده بازتاب یافته است.

^۱. Dunn & Doolittle

از منظر اسناد بالادستی نیز، این نتایج نشان‌دهنده شکاف میان اهداف کلان «سند تحول بنیادین آموزش و پرورش» و «سند برنامه درسی ملی» با محتوای واقعی کتاب‌های درسی است. در حالی که این اسناد بر پرورش شهروند مسئول در قبال خود، دیگران و محیط زیست تأکید دارند، کتاب‌های عملی بیشتر به جنبه‌های فنی مهارت‌های ورزشی پرداخته و سهم اندکی به مسئولیت اجتماعی داده‌اند. نتایج مشابهی در تحلیل محتوای کتاب‌های نظری متوسطه نیز توسط سبحانی‌نژاد و آب‌نیک‌ی (۲۰۱۲) و آریافرد و بیگی (۲۰۲۳) گزارش شده است.

همچنین مقایسه بین‌المللی نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که وضعیت ایران مشابه یافته‌های لی و همکاران (۲۰۲۴) و پالاندی (۲۰۲۴) است که کم‌توجهی به ابعاد اخلاقی و اجتماعی در کتاب‌های درسی را در نظام‌های آموزشی دیگر کشورها گزارش کرده‌اند. با این حال، پژوهش‌های موفق بین‌المللی مانند مارتینز و همکاران (۲۰۲۲) و مزنانو سانچس و همکاران (۲۰۲۳) نشان داده‌اند که اجرای کامل TPSR در مدارس می‌تواند به ارتقای رفتارهای مناسب اجتماعی، کاهش پرخاشگری و افزایش مهارت‌های زندگی منجر شود.

در مجموع، نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد که محتوای کتاب‌های عملی تربیت‌بدنی هنرستان‌ها با وجود توجه نسبی به برخی مؤلفه‌های مسئولیت‌پذیری، از منطق تحولی کامل مدل TPSR تبعیت نمی‌کند. به بیان نظری، ساختار محتوایی بیشتر «رفتارمحور» است تا «رشدمحور»، بیشتر «کنترل‌گرا» است تا «توانمندساز» و بیشتر «درون‌موقعیتی» است تا «انتقال‌پذیر». این عدم توازن می‌تواند مانع تحقق هدف کلان تربیت شهروندان مسئول شود. زیرا در غیاب فرصت‌های خودراهبری، رهبری اجتماعی و انتقال یادگیری، مسئولیت‌پذیری به سطح مهارت رفتاری محدود می‌ماند و به سطح هویت اخلاقی ارتقا نمی‌یابد. از منظر پیامدهای آموزشی، نتایج این پژوهش در سه سطح قابل تأمل است.

در سطح دانش‌آموز، تمرکز بر مشارکت و احترام می‌تواند انضباط و تعامل اجتماعی را تقویت کند، اما فقدان تجربه تصمیم‌گیری مستقل و ایفای نقش اجتماعی ممکن است رشد عاملیت اخلاقی را محدود سازد. در سطح معلم، آموزش مهارت‌های فنی بدون طراحی تجربه‌های مسئولیت واقعی، کارکرد تربیتی تربیت‌بدنی را ناقص می‌گذارد. در سطح برنامه درسی، ادغام نظام‌مند مؤلفه‌های پنج‌گانه TPSR در طراحی فعالیت‌ها ضروری است تا یادگیری از سطح اجرا به سطح معنا و تعهد ارتقا یابد. در نهایت، می‌توان نتیجه گرفت که بازنگری در محتوای کتاب‌های درسی ضروری است.

چنین بازنگری باید مبتنی بر منطق تحولی مسئولیت‌پذیری، طراحی تجربه‌های تصمیم‌گیری واقعی، تقویت تعامل اخلاقی و ایجاد سازوکارهای انتقال یادگیری به زندگی روزمره باشد؛ زیرا هدف نهایی تربیت‌بدنی، نه صرفاً تربیت بدن فعال، بلکه پرورش فرد مسئول در زیست‌جهان اجتماعی است.

این پژوهش نیز محدودیت‌هایی دارد. نخست آن که تنها به کتاب‌های عملی رشته تربیت‌بدنی و سلامت پرداخته و سایر کتاب‌های شایستگی‌های غیر فنی هنرستان‌ها را در بر نگرفته است. دوم، تحلیل صرفاً به متن و تصاویر کتاب‌ها محدود شد و تجربه زیسته معلمان و هنرجویان لحاظ نگردید. سوم، پژوهش فقط به کتاب‌های سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۴ محدود بود که ممکن است در آینده دستخوش تغییر شود.

بر اساس یافته‌های این پژوهش، پیشنهادات زیر ارائه می‌شود:

کتاب‌های شایستگی‌های غیرفنی هنرستان‌ها نیز با رویکرد TPSR تحلیل شوند.

مطالعات تطبیقی بین ایران و سایر کشورها در زمینه انعکاس مسئولیت‌پذیری در کتاب‌های درسی انجام گیرد.

نقش عوامل بیرونی همچون خانواده، گروه همسالان و محیط‌های کارآموزی در تکمیل آموزش مسئولیت‌پذیری مورد مطالعه قرار گیرد.

پیام مقاله

رشته تربیت‌بدنی در هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای ظرفیت قابل توجهی برای پرورش مسئولیت‌پذیری فردی و اجتماعی دارد، اما این ظرفیت در محتوای موجود به‌طور کامل بالفعل نشده است. بهره‌گیری از مدل TPSR به‌عنوان چارچوبی علمی و بین‌المللی می‌تواند گامی مؤثر در جهت تحقق اهداف سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و تربیت شهروندان مسئول و مشارکت‌جو باشد.

ملاحظات اخلاقی

در این پژوهش ملاحظات اخلاقی رعایت شده است.

مشارکت نویسندگان

ایده‌پردازی: نویسنده اول ۶۰ درصد، نویسنده دوم ۴۰ درصد

جمع‌آوری داده‌ها: هر ۵ نویسنده سهم مساوی

تحلیل داده‌ها: نویسنده اول و نویسنده چهارم و نویسنده پنجم به‌طور مساوی

نوشتن مقاله: نویسنده اول ۶۰ درصد نویسنده دوم تا پنجم هر کدام ۳۵ درصد

بازبینی و ویرایش: نویسنده اول ۵۰ درصد نویسنده دوم و سوم هر کدام ۲۵ درصد

مرور ادبیات: هر ۵ نویسنده سهم مساوی

مدیر پروژه: نویسنده اول

تعارض منافع

این پژوهش بدون حمایت مالی مستقیم از نهاد یا سازمان خاصی انجام شد و نویسندگان این مقاله هیچ‌گونه تعارض منافع ندارد.

تشکر و قدردانی

از همه استادان، همکاران و هنرآموزان رشته تربیت‌بدنی آموزش و پرورش که در مراحل اجرای این پژوهش با راهنمایی‌های ارزشمند خود نویسندگان را یاری کردند، سپاسگزاری می‌شود.

منابع

1. Aygun, Y., Boke, H., Yagin, F. H., Tufekci, S., Murathan, T., Gencay, E., & Ardigò, L. P. (2024). Emotional and social outcomes of the teaching personal and social responsibility model in physical education: A systematic review and meta-analysis. *Children*, 11(4), 459. <https://doi.org/10.3390/children11040459>
2. Aryafard, H., & Beigi Malekabadi, B. (2023). Examining social studies textbooks based on responsibility indicators (with emphasis on the Fundamental Transformation Document of Education). *Research in Social Studies Education*, 5(2), 105–125. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.27832279.1402.5.2.5.0>. [In Persian].

3. Azar, A. (2001). Expansion and development of Shannon entropy method for data processing in content analysis. *Alzahra University Humanities*, 11(37–38), 2–16. <https://www.sid.ir/paper/13863/fa>. [In Persian].
4. Bahramnejad, M., Haj-Hosseini, M., & Amirian, S. Kh. (2024). Psychometrics of the individual and social responsibility scale for students in physical education. *Sport Motor Learning and Development*, 16(2), 19–34. <https://doi.org/10.22059/jsmdl.2023.362399.1741>. [In Persian].
5. Bandura, A. (1991). Social cognitive theory of self-regulation. *Organizational behavior and human decision processes*, 50(2), 248–287.
6. Caballero-Blanco, P., Delgado-Noguera, M. A., & Escartí-Carbonell, A. (2013). Analysis of teaching personal and social responsibility model-based programmes applied in USA and Spain. *Journal of Human Sport and Exercise*, 8(2), 427–441. <https://doi.org/10.4100/jhse.2012.82.10>
7. Carreres-Ponsoda, F., Escartí, A., Jimenez-Olmedo, J. M., & Cortell-Tormo, J. M. (2021). Effects of a teaching personal and social responsibility model intervention in competitive youth sport. *Frontiers in psychology*, 12, 624018. doi: 10.3389/fpsyg.2021.624018
8. Dadashi-Kalayei, F., Safar Heidari, H., & Sharifzadeh, H. Al-S. (2018). Educational Principles and Methods of Accountability in Islamic Teachings. *Research in Islamic Education*, 26(41), 153–177. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.22516972.1397.26.41.6.7>. [In Persian].
9. Dunn, R. J., & Doolittle, S.A. (2020). Professional development for Teaching Personal and Social Responsibility: Past, present, and future. *Journal of Teaching in Physical Education*, 39, 347–356. <https://doi.org/10.1123/jtpe.2019->
10. Hemphill, M. A., Templin, T. J., & Wright, P. M. (2015). Implementation and outcomes of a responsibility-based continuing professional development protocol in physical education. *Sport, Education and Society*, 20(3), 398–419. <https://doi.org/10.1080/13573322.2012.761966>
11. Helison, D. (2003). Goals and strategies in physical education [Translated into Persian] (M. Hallaji, Trans.). Tehran: Ministry of Education, Deputy for Physical Education and Health, Office of Research and Development.
12. Hellison, D. R. (1995). Teaching responsibility through physical activity. *Human Kinetics*.
13. Hellison, D. (2003). Teaching responsibility through physical activity. *Human Kinetics*.
14. Hellison, D. R. (2011). *Teaching personal and social responsibility through physical activity*. Human Kinetics. <https://doi.org/10.5040/9781718208919>
15. Helison, D. (2017). Teaching responsibility through physical activity [Translated into Persian] (M. Hallaji, Trans.). Tehran: Elm va Harekat.
16. Hellison, D., Wright, P. M., Martinek, T. J., & Walsh, D. S. (2025). *Teaching personal and social responsibility through physical activity*. Human Kinetics.
17. Kazemi, M., Ranjdoost, S., & Mojallal-Chopghalu, M. A. (2022). Designing and validating an optimal model of students' religious responsibility in the elementary school curriculum. *Research in Islamic Education*, 30(55), 365–381. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.22516972.1401.30.55.12.9>. [In Persian].
18. Khadivi, A., & Allahi, A. (2013). Examining the relationship between responsibility and academic achievement of female first-year middle school students (7th grade) in Mahabad. *Women and Family Studies*, 22(6), 37–60. <https://www.noormags.ir/view/en/articlepage/1084371>. [In Persian].
19. Kuipers, K. L., & Richards, K. (2023). A resource for promoting personal and social responsibility in higher education: A call to action for kinesiology departments. *Kinesiology Review*. <https://doi.org/10.1123/kr.2023-0005>

20. Li, W., Chong, Z. Y., Mao, Y., Zhang, W., Xu, W., Li, M., & Wang, Y. (2024). The impacts of a teaching personal and social responsibility intervention on social and emotional competence in physical education: A quasi-experimental study. *Frontiers in Psychology*. <https://doi.org/10.32604/ijmh.2025.059090>
21. Mahmoudi-Hekmat, Y., Arefi, M., & Fathi-Vajargah, K. (2019). Evaluating the effectiveness of the "Training Character of Technical and Vocational Students" course in secondary schools based on Kirkpatrick's model. *Teaching Research*, 7(2), 115–140. <https://doi.org/10.34785/J012.2019.621>. [In Persian].
22. Manzano-Sánchez, D., González-Villora, S., & Valero-Valenzuela, A. (2021). Application of the Teaching Personal and Social Responsibility model in the secondary education curriculum: Implications in psychological and contextual variables in students. *International journal of environmental research and public health*, 18(6), 3047. <https://doi.org/10.3390/ijerph18063047>
23. Martins, P., Gonzalez, A.-J., de Lima, M. P., Faleiro, J., & Preto, L. (2022). Positive Development Based on the Teaching of Personal and Social Responsibility: An Intervention Program With Institutionalized Youngsters. *Frontiers in Psychology*, 13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.792224>
24. Mohammadi Mehr, G. (2015). *Content analysis: A practical research guide*. Tehran: Danesh Negar Publishing. [In Persian].
25. Palandri, M. M. (2024). *Hellison's TPSR model in physical education: Analysis of an experience in a high school in Rome*. *Materiales para la Historia del Deporte*, (28), 74-99. <https://doi.org/10.20868/mhd.2024.28.5265>
26. Pozo, P., Grao-Cruces, A., & Pérez-Ordás, R. (2018). Teaching personal and social responsibility model-based programmes in physical education: A systematic review. *European Physical Education Review*, 24(1), 56–75. <https://doi.org/10.1177/1356336x16664749>
27. Pudineh, H., Hossein-Qolizadeh, R., & Mahram, M. (2018). School social responsibility: A case study of two girls' secondary schools in Mashhad. *New Educational Approaches*. [In Persian] <https://doi.org/10.22108/nea.2019.111790.1253>
28. Rafatian, A. H. (2024). *Responsibility: The process of developing responsibility in children*. Tehran: Ghatreh Publishing. [In Persian].
29. Raharjo, H. P., Kusuma, D. W. Y., Putra, R. B. A., & Irsyada, R. (2023). Physical education with the TPSR model: Building characters and basic manipulative movements in elementary school students. *Journal Sport Area*, 8(2), 239-250. [https://doi.org/10.25299/sportarea.2023.vol8\(2\).11072](https://doi.org/10.25299/sportarea.2023.vol8(2).11072)
30. Ramezani-Disfani, A. (2001). *The effectiveness of teaching responsibility using Glasser's method on reducing identity crisis among secondary school students in Isfahan* (Master's thesis, Faculty of Psychology and Educational Sciences, University of Isfahan). <https://lib.ui.ac.ir/dL/search/default.aspx?Term=2815&Field=0&DTC=3>. [In Persian].
31. Ramezani-Nejad, R. (2011). *Physical education in schools* (6th ed.). Tehran: SAMT Publishing. [In Persian]
32. Ramezani-Nejad, R., Nazari, S., & Molaei, M. (2016). Comparing responsibility levels of athlete and non-athlete students based on the TPSR model. *Applied Research in Sports Management*, 5(2), 97–108. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.23455551.1395.5.2.9.6>. [In Persian].
33. Richards, K., & Jacobs, J. M. (2023). Developing out-of-school, community-based physical activity programs for youth from communities affected by poverty. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*. <https://doi.org/10.1080/07303084.2023.2185330>

34. Samiei, F. (2024). Analysis of physical education vocational high school textbooks from the perspective of employment-oriented competencies. *Education, Training, and Sustainable Development*, 2(4), 1–15. <https://journaltesd.com/index.php/tesd/article/view/86>. [In Persian].
35. Sánchez Miguel, P. A., Álvarez-Sánchez, J. L., Hortigüela-Alcalá, D., & Tapia Serrano, M. A. (2025). The effect of the teaching personal and social responsibility model on personal and social responsibility in physical education: A systematic review and meta-analysis. *Quest*, 77(1), 104–133. <https://doi.org/10.1080/00336297.2024.2443937>
36. Scanlon, D., Baker, K., & Tannehill, D. (2022). Developing a socially-just teaching personal and social responsibility(TPSR) approach: A pedagogy for social justice for physical education (teacher education). *Physical Education and Sport Pedagogy*, 29(5), 452–464. <https://doi.org/10.1080/17408989.2022.2123464>
37. Schunk, D. (2012). *Learning Theories: An Educational Perspective* (6th ed.). Boston: Pearson Education, Inc/Allyn & Bacon.
38. Shamani, M. A. (2007). Does school reduce adolescent delinquency? *School Counseling Growth*, 3(1), 28–29. [In Persian] <http://noo.rs/8UChI>
39. Shen, Y., & Shao, W. (2022). Influence of hybrid pedagogical models on learning outcomes in physical education: A systematic literature review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(15), 96–73. <https://doi.org/10.3390/ijerph19159673>
40. Sobhani-Nejad, M., & Ab-Niki, Z. (2012). Identification of social responsibility indicators within the Iranian high school curriculum. *New Educational Thoughts*, 8(1), 59–106. <https://doi.org/10.22051/jontoe.2012.155>. [In Persian].
41. UNESCO (2017). *Education for Sustainable Development Goals: learning objectives*. <https://doi.org/10.54675/cgba9153>
42. Zachopoulou, E., Liukkonen, J., Pickup, I., & Tsangaridou, N. (2019). *Foundations of physical education curriculum: Theory and practice for children under 8 years* (M. Javadipour, S. Mousavi, & A. Gholami, Trans.). Tehran: Aeej Publications. (Original work published 2009) [In Persian].